

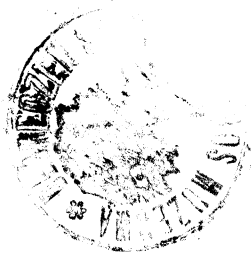
E 173/3

PÁL APOSTOL ÁLLAMTANI ALAPELVEI.

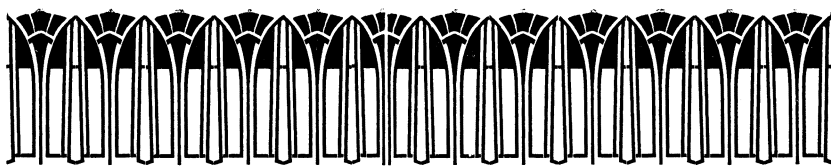
IRTA ÉS A DEBRECZENI EGYETEMI KÖR FELOLVASÓ
ESTÉLYÉN 1916 MÁJUS 13-ÁN ELŐADTA

Dr. ERDŐS JÓZSEF
EGYETEMI TANÁR.

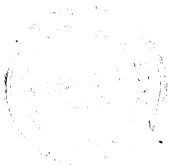
DEBRECZEN SZ. KIR. VÁROS KÖNYVNYOMDA-VÁLLALATA
1916—1606

I. 211
1916

Kodifikátoroknak és törvényhozóknak egyaránt tanulságos és szükséges volna bizonyos mérvű bibliaismeret. Az ószövetségi iratok szövegének mintegy harmadrésze vallási, szertartási, de egyszersmind erkölcsi, házassági, magánjogi, népjogi szabályok egyvelegét tartalmazza és az újszövetségi kánon harmadrésze közvetlenebbül a keresztyén élet egyéni, erkölcsi, felebaráti, társadalmi, közösségi és itt-ott állami vonatkozású alapelveit tárja elbénk. Mózesnek az egyes bűncselekményekre vonatkozó, nagyobbára kérlelhetetlenül szigorú büntető rendszabályai nemcsak kőtáblákra szövegezett, hanem szentesített törvény érvényével gyakorlatilag is alkalmazott kánonok voltak; Jézus Krisztusnak és apostolainak páratlanul eszményi erkölcsi tanításai, elvei és intelmei pedig az egyetemes keresztyénség minden tudatos tagjának életelemeivé váltak. „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré és az Istennek, ami az Istené”¹ oly krisztusi elv és parancsolat, amelynél találóbban és hívebben soha senki sem fejezte ki az Isten és a földi uralkodók iránt tartozó kötelességek összefoglalatát. Minthogy azonban Krisztus országa szellemerkölcsi üdvintézmény: természetes, hogy sem Ő, sem apostolai nem foglalkozhattak rendszeresen és tüzetesen a forgandó és változékony államélet alapkérdéseivel. Mindamelltt az apostolok egyes vonatkozásokban rámutattak azokra az útakra és módokra, amelyeknek szem előtt tartásával a keresztyén társadalom fejlődése és boldogulása elérhető, a jogrend fenntartható, és az állam organismusának rendeltetésszerű hivatása biztosítható.

¹ Mát 22²¹.

Az apostolok közül kiváltképen Pálnak volt bőséges alkalma arra, hogy a korabeli római császárság mivoltát és az akkori államélet nyilvánulásainak tökéletlenségét alaposan megismerhesse. Ő saját szemével látta, hogyan szipolyozzák az önző, üzérkedő és garázdálkodó zsoldos palaestinaei tetrarchák a néptömeget. Közvetlenül tapasztalta, hogy a császári tartományokba kinevezett egymásik legátus, már mint példának okáért a judäai prokurátor, névszerint Antonius Felix (52—60 Kr. u.), a gyarló és önállótlan Claudius császár libertusa, mily zsarolási szándékkal tartotta őt ártatlan létére két teljes esztendeig kihallgatási fogságban¹, meg hogy ugyanez az udvari kegyenc „királyi jogot mily nagy kegyetlenséggel és kéjjel gyakorolt szolgálalkú módon“², azt vélvén, hogy neki minden gyalázatosságot büntetlenül el lehet követni. Szinte kivétel volt a tisztességes Festus (60—62. Kr. u.)³, aki igyekezett volna a méltatlan elődje alatt felbomlott jogrendet helyreállítani, azonban rövid tartamú tisztartóskodás után elhalván, ismét a felixfajta alakok jutottak hatalomra, akik alatt a szent föld népe rohamosan hanyatlott lefelé az előtte tátongó örvény fenekére. Aztán sastekintetével belátott Pál apostol annak a kegyhajhászó, képmutató és kéjenc II. Agrippa zsidó királynak, a Kr. e. 4-ben kimúlt úgynevezett „nagy“ Heródes dédunokájának sívár lelkébe⁴, aki magához mindenben hasonlatos Bernike nevű nővérével együtt kíváncsi lévén látni és hallani a zsidó főpapoktól és vénektől bevádolt Pált, ennek hatalmas apologiája elhangzása után, nagyúri modort negélyezve félrevonult s maradt testestől-lelkestől az az előbbi szörnyeteg, amely még a saját zsidó vérei ügyét is árúba bocsátotta a rómaiaknak — a haszonért. Ennél előbb nőtt ki ugyanazon törzsből, de nálánál semmivel sem volt külömb az a Heródes Antipás nevű tetrarcha, aki nem érvén be a rangjával, nagyravágyó élettársa Herodiás unszolására is, a bajjai hirhedt fürdőhelyen mulatozó Caligula császárnál királyi címért esengett, azonban egyidejűleg a sógora (azaz a Herodiás fitestvére I. Agrippa) följelentésére, mint forradalmárt letartóztatták, aztán rövidesen

¹ Ap Csel 23₂₄ kk., 24₃ kk.

² Tacitus, histor. 5, 9.: Antonius Felix per omnem saevitiam ac libidinem ius regium servili ingenio exercuit. V. ö. *Annal.* 12, 54.: Felix... cuncta malefacta sibi inpune ratus...

³ Ap Csel 24₂₇, 25₄ kk.

⁴ Ap Csel 25₁₃ kk., 26. r

Lyonba száműzték és fejedelemségét az öt eláruló sógorának adták hűbérül. Nos, ez az evangéliomi iratokban egyszerűen Heródes néven emlegetett szörnyeteg volt az, aki az ártatlan Keresztelő Jánost lefejeztette¹ és aki Jézust kicsúfolta, fényes ruhába öltöztette és Pilátushoz utasította további elbánás végett². Az apja pedig, a kegyetlenkedésben „nagy“ gyilkos minden két esztendő és azon alul levő gyermeket megöletett Betlehemben és környékén abban a hiedelemben, hogy azok között bizonyosan ott lesz majd az akkor született Jézus is³.

És ugyan tud-e valami jót a történelem az ama századbeli római császárokról, a világ urairól? Közismert dolog, hogy a Krisztus utáni 14. évben (767 ab urbe cond.) Augustus császár örökébe lépett 56 éves, gyanakvó, gyűlölködő, embertelen Tiberiusról mily zordon, de egyszersmind hű erkölcsi jellemrajzot örökölt meg Tacitus. Aztán a hatalmi hóbortban dühöngő Caligula átkos életét sem ok nélkül oltotta ki orvgyilkos kéz (41. Kr. u.). A korlátolt ítéletű, gyáva, érzéki Claudiust meg noha érdekből, azonban egyúttal a sötét nemezis megtorlásaként mérgeztette meg (Kr. u. 54.) a második neje, viszont ennek a fiát, a vérszomjazó Nérót (mh. Kr. u. 68.), mindenkor átokkal emlegeti a világ.

Ezek a felsorolt szörnyalakok és bérenceik annyira megméltelyezték az államéletet, hogy bár egyes vidékeken és helyeken, szórványosan igyekeztek is némely jobb gondolkozású hivatalnokok megtartani a törvényt s megőrizni a jogrend épségét: mégis minden ezen kivételes jelenségek ellenére a római világbirodalom élete már csak tengődés és látszat volt s a végzetes válság és romba omlás idejének közeledését többé már nem lehetett feltartóztatni.

Az egyetemes romlottság, vonaglás és vergődés láttára hirdette Pál, a népek apostola, ama siralmas időkben a világ-idevezítő Krisztus evangéliomát, hogy ennek hatalmával a még életképes tagokat a veszedelem és pusztulás tűzárjából kiragadja, megtartsa és őket fogékonyakká, alkalmasokká tegye a Krisztus országának polgárságára s az evangéliom szellemétől áthatott és vezérelt keresztyéni államélet folytatására.

A jelen alkalommal az apostolnak az államéletre irányuló,

¹ Mát 14₅ kk., Mk 6₁₉ kk., Lk 9₉.

² Lk 23₇ kk.

³ Mát 2.

kánoni érvényű kijelentései közül csakis azoknak a főbb alapelveknek felmutatására szorítkozom, amelyeket ő, a Rómában alakult keresztyén gyülekezet tagjaihoz az 59. év tavaszán intézett levele 13. részének első hét versében örökített meg.

Róm 13₁—7.

A keresztyénnek az egyéni és hitközösségi élet körén kívül szintén nagy és komoly kötelességei vannak az állam, illetőleg az állami felsőbbség iránt. Pál apostol a korabeli állami szervezet, kormányzati rendszer, hatósági gépezet, jogrend és más ezzel kapcsolatos tételek kritikájába természetesen nem bocsátkozhatott bele, sőt azoknak teljesen érintetlenül hagyásával csupán azokra a főbb irányelvekre mutathatott rá, amelyeket a keresztyén ember bármely államforma keretében szem előtt tartani s hozzájuk alkalmazkodni tartozik. Mert, ha az evangéliomi hitközösség, úgymint az egyéni és társadalmi értékelés és érvényesülés színtere, bizonyos hivatás betöltésére és tudatos cél elérésére kötelezi a hívőt, akkor az állam is, mint kisebb-nagyobb föld területen, közös főhatalom alatt, akaratbeli és cselekvési képesség nyilvánulása céljából, különböző vallású, illetőleg nyelvű embersokaság számára alapított s szervezett intézmény, bizonyára jogosan állapítja meg a kötelességeket, amelyeknek teljesítése elől egy állampolgárnak sem lehet kitérni. Az apostol azonban, mint más sarkalatos kérdéseknél, úgy ennél a tételnél sem valami bölcselmi föltevésekre, vagy képzetekre alapítja az ő minden tekintetben egyszerű, de mélyen átgondolt tanelveit, hanem a való élet feladatainak és céljainak megfelelő irányelvek felmutatásával tisztán azt kívánja igazolni, hogy a keresztyénnek, mint az államélet alkotó elemének, illetőleg működő szervének mik a teendői és az ezek teljesítéséből eredő jogai. Épen azért intelmeivel kapcsolatos ebbeli közlései rendén, nem abból az eszméből indul ki, hogy a hívőknek egyenként és összesen minemű közkötelezettségi viszonyban kell lenniök az állammal, mint politikai személyiséggel, hanem egyenesen az állami hatóságoknak, mint hatásköri és eljárási joggal felruházott szervezeteknek felsőbb rendeltetését hangsúlyozza, avégett hogy minden egyes keresztyén mintegy önmagától rájöjjön arra a gondolatra és érezze azt az elháríthatatlan kötelességet, hogy ő a felettes hatóságok iránt engedelmességgel tartozik. Ehez képest intelmi

célzata sikerének érdekében teljesen elegendő az, hogy ráirányítja a keresztyének figyelmét egyfelől a valóságban meglevő felsőbb hatalmasságokra, mint az isteni világkormányzás gondolatával összhangban működő államszervekre, másfelől érintőleg jelzi az ezen hatalmasságok intézményes létezésének alapelvét, ami nem más, mint az Isten rendelése.

Ezt az apostoli kijelentést azonban eltérőleg magyarázzák úgy az exegeták, mint főképen az államjogászok. Abból ugyanis hogy Pál szerint „nincsen hatalmasság — azaz hatóság — hanemha Istentől, a meglevők pedig az Istentől vannak rendelve“ (1. v.) — a legirányzatosabb tanokat okoskodták ki az egyházi hatalom és az állami souverénitás ellentétes elméleteinek hívei. Ezeknek a teoriáknak részletesebb jellemzése a jelen kereten kívül esik, itten tehát elegendő csupán annyit érintenünk, amennyi az apostoli alaptétel szöveghű elemzésével összefügg. Így nevezetesen a theokratikus színezetű államelmélet a Pál nyilatkozatára is támaszkodva, azt tanítja, hogy az állam közvetlenül Istentől, illetőleg az Ő megbízottjától, már mint az egyháztól eredő intézmény. Ezt a kenetesen hangzó magyarázatot készséggel elfogadnók, ha annak az igazolására, illetőleg védelmére csak egyetlenegy ígét is föl lehetne hozni a bibliából. Ámde azt, mintha az állam őseredetileg olyan intézmény volna, mint amilyen p. o. az Istentől rendelt házasság: sem az ó, sem az új szövetségi okmányokból nem lehet kimagyarázni, még abban az esetben sem, ha netalán a legitimistákkal arra útalnánk is, hogy a királyi hatalom csiráját esetleg a pátriárkai hatalomban föl lehetne találni. Ezzel ellentétes a romanisták ama merev és exclusiv irányzatra valló felfogása, mely szerint az állam kizárólagosan emberi rendelkezésen alapuló intézmény, amely a vallással, illetőleg az egyházzal semmiféle szerves kapcsolatba nem hozható. Viszont bibliai alapon igazolatlan a *Dictatus Gregorii VII.* című nyilatkozványban kifejezett, azonban a korszellem által túlszárnyalt ama gondolat, mely az uralkodókat a pápa ígája alá akarta volna görnyeszteni¹ és a fejedelmeket a pápa lábainak csókolásáig óhajtotta volna lealázni²; mint szintén az a III. Ince (1198 január 8 — 1216 július 16) által hangoztatott absolutistikus

¹ *Dict.* 12.: Quod illi liceat imperatores deponere.

² *Dict.* 9.: Quod solius papae pedes omnes principes deosculentur. V. ö. *Mirbt*, Quellen zur Geschichte des Papsttums, 3. Aufl. Tübingen, 1911., 127. l.

elv, mely szerint nemcsak az egyházi, hanem bármely világi ügyekben is a legfőbb bíraskodási és döntési jog a pápát illeti és így a fejedelmek legfőbb bírása szintén Ő¹. Nyilvánvaló, hogy sem Pálnak, sem apostoltársainak még esze ágában sem volt, amint-hogy nem is lehetett olyasféle szándék, avagy célzat, hogy ők az egymás után alakuló és elenyésző földi országok, királyok és hatalmasságok mivoltáról, szervezetéről és rendeltetéséről akár politikai, akár filozofiai szempontból elméletezzenek; hiszen Jézus félremagyarázást kizáró módon kinyilatkoztatta, hogy az Ő országa nem ebből a világból való², és ugyancsak az Ő apostolai ihletés folytán tudták, hogy az Idvezítő királyságának vége sohasem lészen³. Mint-hogy tehát a biblia szerint az Isten lelki, örök országának egyedüli feje, királya Jézus⁴: természetes, hogy az apostolok erre a szellem-erkölcsei országra és ennek a királyára irányuló gondolatokkal, emlékezéssel és ahoz méltó étellel forgolódtak s viselkedtek a jelenvaló világban, azt vallván és hirdetvén a keresztyéneknek, hogy ők emez üdvintézménynek, nevezetesen a Jézus országának hivatott polgárai lévén, az Ő nyomdokain tartoznak haladni az örök cél dicsőséges eléréséig⁵. Ámbár azonban a Pál apostol idejében a keresztyénségnek még nem volt oly nagy súlya, ereje és tekintélye, hogy azt a római császári uralom az állam életére kiható tényezőnek tekinthette volna, mindamellett az egyes hívők már az evangéliom hallásából megértették és jól tudták, hogy nekik, mint állampolgároknak kötelességeik is, jogaik is vannak, amely alapon, noha maguk között is elintézhették volna a vitás kérdéseket, mindazonáltal joguk lévén hozzá, peres ügyekben a pogány törvényszékekhez fordultak⁶, sérelmeik orvoslása végett felebbezéssel éltek, sőt egyenesen a császárra appelláltak, mint ahogy cselekedett római polgárjogára hivatkozással Pál apostol is⁷. Azoknak a Krisztus Lelke és evangélioma által megvilágosított embereknek a tudalmába bele kellett tehát plántálni azt

¹ *Dekretale* „Per venerabilem“ d. dto 7. Sept. — Dec. 1202. V. ö. *Mirbt* id. mű 138 kk. és *Epist.* lib. I. 401. „Sicut universitatis conditor“ ad *Acerbum*, d. dto 30. Oct. 1198., ugyanott 141. l.

² Ján 18³⁶.

³ Lk 133.

⁴ Ján 10^{28—30} Eféz 120—21 Kol 116.

⁵ Mát 16²⁴ 19²¹ 1 Kor 111 Fil 312 stb.

⁶ 1 Kor 64.

⁷ Ap Csel 2511.

az erkölcsi elvet és igazságot, hogy ők itt a földön emberek között élnek, állami kapcsolatba tartoznak és míg egyfelől hitőkkel, reménységőkkel a mennyország javain csüggenek, addig másfelől az állami hatalom működő szervei iránt minden további okoskodás mellőzésével engedelmességre kötelesek. Ezt a kötelességet más alkalommal, nevezetesen hű tanítványához Timótheushoz intézett egyik levelében azzal a hangsúlyozottan elrendelt intéssel egészítette ki Pál apostol, hogy a keresztyén gyülekezetekben „tartassanak könyörgések, imádások, esedezések, hálaadások minden emberekért, királyokért és minden hatóságbeliekért, hogy csendes és nyugodt életet éljünk, teljes istenfélelemmel és tisztességgel“¹. Hogy pedig mindezt miért kell eképen cselekedni, azt ugyanő azzal okolja meg, hogy a hatóság Istentől függ, a hatóságot az Isten rendelte. Ezzel természetesen nem azt akarja mondani, hogy ha hatóság nem volna, akkor a világ kerekének a forgása megakadna, tehát a világ rendes folyásának nélkülözhetetlen feltételei a felettes hatalmasságok: hanem azt kívánja hangsúlyozni, hogy „a világon minden hatalmasságot és rendezett felsőbbiséget, mint szintén törvényeket és jó rendet Isten szerzett és hozott létre“², vagyis részletesebb értelmezéssel: „minden, nemű hatóságot maga az Isten szerzett, az emberi nemzetség békessége és nyugalma céljából, még pedig úgy, hogy az, az első helyet foglalja el a világon. Ha az az egyháznak ellenfele, akkor igen sok akadályt és zavart okozhat, ha azonban barátja, sőt tagja az egyháznak, akkor ennek a leghasznosabb és legkiválóbb tagja, amely néki igen sokat használhat és őt hathatósan támogathatja“³. Eszerint a hatóságok, mint az Isten világkormányzói bölcseségének szervei, isteni eredetűek, mivelhogy Istennek szolgálói. Ennek a legfelsőbb rendeltetésnek jogán alapszik a keresztyén uralkodóknak Kegyes Lajos (sz. 778. mh. 840.) frank király, római császár óta gyakorlatban levő eme jelszava: „Isten kegyelméből“⁴.

¹ 1 Tim 21 2.

² Augustana, Art. 16.

³ II. Helv. Hitv. XXX. cikk.

⁴ Hasonló gondolatot tolmácsol *Plutarchus* (mh. ca 120 Kr. u.) ad principem ineruditum: *δίκη μὲν οὖν νόμου τέλος ἐστίν· νόμος δὲ ἄρχοντος ἔργον· ἄρχων δὲ εἰκὼν θεοῦ τοῦ πάντα κοσμοῦντος*. Cf. *Plutarchi* volumen nonum *Operum moralium et philosophicorum partem quartam* tenens. Ed. Xylander et Reiske. Lipsiae. 1778. Ugyanerre a tételre vonatkozólag v. ö. *Chrysostomus* (mh. 407.) *Commentarius in epistolam ad Romanos*. Ed. Montfaucon, Paris 1731. T. IX. pag. 685 sqq.

Ám. amikor az apostol a hatóságnak, mint eszmei értelemben vett intézménynek Istentől eredő rendeltetését hangsúlyozza, ugyanakkor feleslegesnek tartja, épen azért mellőzi is annak a tőle egészen távol eső és teljesen korszerűtlen kérdésnek a vitatását, hogy vajjon melyik államforma a hasznosabb és kiválóbb; mert szerinte nem az a fő tétel, hogy vajjon királyok, császárok, cárok avagy köztársasági elnökök-e a bölcsőbb és hivatásosabb kormányzók, hanem az a lényeg, hogy a polgárok kötelességszerűleg engedelmeskedjenek az államszervezetek és társadalmi intézmények élére Istentől rendelt hatóságoknak. Ebből nyilvánvaló, hogy itt az apostol voltaképpen a konkrét hatósági személyek tekintélyét, méltóságát, súlyát és jelentőségét kívánja érdemileg föltüntetni, amennyiben a hatósági intézmény eszméje a konkrét szervezetben, illetőleg ezek által érvényesül. Ezt a tényt állapította meg már az ószövetségi köztudat is, amely szerint „az isteni bölcsesség által uralkodnak a királyok és általa végeznek az uralkodók igazságot; általa viselnek fejedelemséget a fejedelmek és fő emberek s a földnek minden bírái”¹. Ebben a szellemben mondotta Jézus, hogy Pilátusnak nem volt volna hatalma Őrajta, ha felülről, már tudniillik nem a római császártól, hanem a mennyből, azaz Istentől nem adatott volna néki. Csakhogy ám annak a császári helytartónak meg kellett volna gondolnia, hogy Istentől nyert hatalmát nem szabad érvényesítenie az Isten akarata ellenére és hogy cselekedetéért Isten előtt felelős. Viszont a hatalommal visszaélő Kaiafásnak és hierarchatársainak bűne annál nagyobb és súlyosabb, mivel ők a más nézetten levő pogány Pilátust szándékosan vezették félre és unszolták a bűn elkövetésére, noha maguk jól tudták, vagy legalább tudniok kellett, hogy igazságtalanul, gonoszul cselekesznek az Isten felkentje ellen. Pál apostol ugyanebben az értelemben tanítja, hogy a hatalmasságok Istentől eredő jogukat és megbízatásukat aképen tartoznak gyakorolni, amiképen az Isten akarja, mert tetteikért az örök Bíró előtt számadással tartoznak. Megjegyzendő azonban, hogy a hatósági jog nem korlátlan, mert világosan mondja az apostol, hogy az az Istentől van, tehát adomány, amelyet Ő az azzal visszaélő, avagy azt bitorló közegtől elvehet, sőt el is vesz. Aki méltatlanul, hűtelenül jár el az Istentől nyert megbízatásában, az — mint hűtlen szolga — nem kerüli el a bűnhődést. Igazságosság, jogosság,

¹ Péld 815 16,

szent ihlete és hivatástudat nélkül zsarnokoskodó alakok lehetnek az Isten ostorai valamely összeomlásra érdemes állam és nép felett, de azok nem is az Isten kegyelméből, hanem az Ő szent haragja búsulásából bitorolják a hatalmat. Ha az ilyenek szerepléséből a nép nem ismeri föl a missióját, akkor az Isten maga végezi el rövidesen az ítéletet, amiképen cselekedte mindenkor a történelem folyamán.

Amit az apostol általánosságban a hatóságoknak és különösbbe a valósággal meglevő felsőbbségeknek eredetéről az előző tételben megállapított, azt gyakorlatilag alkalmazza a hívőknek hatósági vonatkozású magatartására, azzal a következtetéssel, hogy „aki ellene támad a hatalmasságnak, az az Isten rendelésének támad ellene; akik pedig ellene támadnak, önmaguknak ítéletet szereznek“ (2. v.) Ez a tétel teljesen következetes és indokolt; mert ha az imént egyetemlegesen kötelező érvennyel megállapított kánon szerint az állam minden egyes lakosa és bármely közülete a hatóságok iránt engedelmességgel tartozik viselkedni, úgyhogy emez alárendeltségi kötelezettség alól semmiféle közösségi alakulat sincs kivéve: akkor a hatóságok ellen elkövetett bárminemű ellenszegülés épen olyan súlyos beszámítás alá esik, mint amilyen nagy erkölcsi értéke van az engedelmeskedésnek. Hogy azonban az itt említett engedetlenség milyen jellegű és mérvű ellenállásra vonatkozhatik, az a helyi, idői és alkalmi okok s körülmények szerint többféleképen magyarázható. Mivelhogy az apostol előbb az engedelmeskedést szükségesség szerint teljesítendő kötelességnek, kategorikus imperativusnak nyilvánította (1. v. h. ö. 5. v.), ebből következik, hogy az engedetlenséget magas fokú vétségnek tartja. Ennek megértetése végett használja a *ὑποτάσσεισθαι* ígével kifejezett gondolat merő ellentétét jelző *ἀντιτάσσεισθαι* verbumot, ami eredetileg azt jelenti, hogy a csatasort valakivel szemben, valaki ellenében fölállítani, aztán általánosságban ellenszegülni. Mindamellett a hívők egyéni kötelességeinek felsorolása rendén aligha gondolt az apostol akár valamely tömeges zendülésnek, akár egyesek fegyveres fölkelésének tilalmazására; hiszen az ő korabeli római állam, élén a törvényektől független és korlátlan hatalmú — solutus legibus — és isteni felségű — Divus Augustus — császárral, a szó szoros értelmében abszolút állam volt, melynek jogrendje és suprematiája iránt apostolok, evangélisták, hívők és az egész birodalom minden lakója ki-

vétel nélkül, odaadó hódolati hűséggel engedelmeskedni kötelesek voltak. Nyilvánvaló azonban, hogy az Istenre és lelkiismereti meggyőződésre tartozó kérdésekben, ügyekben és dolgokban a caesárok és imperátorok parancsszavánál is hatalmasabb és döntőbb fórum a mindenható Isten ígéje és akarata, amelynek Péter apostol kijelentése szerint inkább kell engedni, hogyses az embereknek¹. Mert Augustinus szerint „si aliud imperator, aliud Deus iubeat, contemto illo obtemperandum est Deo“². Pál szintén csak addig a határig parancsolja meg a hatóságok iránti engedelmeskedést, ameddig azok minden jó cselekedetre készek³.

E tétel célzatos értelmezése alapján a kurialista morál a világi hatalmasságok iránt köteles engedelmeskedés határait kelletén túl is korlátozni óhajtaná, míg a *Konfessio Augustana*⁴ szerint „a keresztyének a felsőségeknek s a törvénynek engedelmeskedni tartoznak, kivéve ha az bűnös dolgokat parancsolná“, viszont a II. Helv. Hitvallás⁵ szerint „a hatóságban minden alattvalónak az Isten jóságát kell elismerni és ezen az okon kiki köteles a hatóságot, mint Isten szolgáját tisztelni, becsülni, szeretni és érette imádkozni, mert aki a hatóságnak elleneszegül, az az Isten súlyos haragját vonja magára“.

Ezeknek az elvi alapvonaloknak egyes felmerülő esetekben és kérdésekben való alkalmazására nézve Pál apostol szóbelileg részletesen tájékoztathatta a korabeli gyülekezeteket; legalább erre mutat az a körülmény, hogy az őskeresztyén liturgiákban benne van „a királyokért és hatóságbeliekért, mint szintén az egész világ békességéért való könyörgés“, aminek objektív céljául az alattvalók békés és zavartalan életét tekintették. Hogy azonban az evangéliumi keresztyén közszellem fejlődése folytán az államfők, hatóságok és alattvalók kölcsönös viszonyai és agendái időről-időre miként alakuljanak: azt az apostol a jövő feladatául ráhagyta a keresztyén nemzetek belátására. Eszerint sem nem Pál, sem nem egyik-másik apostol, még kevésbé a keresztyénség, hanem csakis az emberi tökéletlenség és erkölcsi elvadultság az oka az olyan evangéliomellenes, visszás és romboló

¹ Ap Csel 5₂₉.

² Sermo 6. de verbo Dom. c. 8.

³ Tit 3₁.

⁴ Art. XVI.

⁵ XXX. cikk.

jelenségeknek, mint aminők a despotismus, terrorismus, brigantismus, anarchismus és az államéletet s jogrendet alapjaiban megrendítő egyéb ilyesfajta aberratio, mely kóros és veszedelmes elfajulások az evangéliommal és a keresztyénséggel merő ellentétben vannak, s minthogy jelenlegi taglalásunk keretén szintén kívül esnek, azok bírálatát ehelyütt mellőzzük.

3—5. v. A hatóság iránt tartozó engedelmeskedés parancsát és az engedetlenkedés tilalmát azzal magyarázza meg az apostol, hogy „a fejedelmek nem a jó, hanem a rossz cselekedetek rettegésére vannak“, amivel azt kívánja megértetni, hogy a felsőbbsséggel, mint isteni rendelkezésen alapuló intézménnyel szemben tanúsított jogtalan és észszerűtlen ellenkezés káros és ártalmas, mert az állami felsőbbség nyomban félelmetessé válik, mihelyest bármiféle rossz cselekedetről értesül, p. o. ha akár valamely ellenszegülésről, akár az intézkedései ellenében elkövetett szándékos ellenállásról tudomást szerez. Ha tehát azt akarod, hogy a hatalmasság rád nézve ne legyen rettegető intézmény, akkor cselekedjed a jót és ebben az esetben tapasztalni fogod, hogy míg a gonoszokat, bűnösöket utóléri a büntetés, addig te lelki csendességben folytatod életedet, teljesíted tiszteted, és ezt olybá kell vened, mintha a hatóság téged dicséretben, elismerésben részesítene a te okos és helyes magaviseletedért, Megszívlelendő továbbá, hogy amennyiben a hatalmasság feladata főképen az igazságszolgáltatásban határozódik, ennek foganatosítása végett pedig megfelelő hatalommal van felruházva: ennyiben, de meg rendeltetése szempontjából is — *Istennek szolgája* — θεοῦ διακονῶν ἐστίν —, aki Isten rendeletét hajtja végre és az Ő ügyét intézi az állam s az alattvalók javára. E minőségében és ebbeli ténykedéseiért Istennek, mint Urának felelős. Hasonló gondolatot fejez ki az eredetileg görög nyelven írott első keresztyén századbéli *Sophia Salomonos* nevű ószövetségi apokrif irat (6, 3. 4.), amidőn a királyok birodalmának és a bírák hatalmának a felséges Istentől eredő voltát hangsúlyozván, figyelmezteti őket arra, hogy az ő cselekedeteiket megvizsgálja és tanácsuknak végére jár a Mindenható: tehát vegyék észökbe, hogy ők az Isten országának szolgái, akiknek kötelessége az igaz ítéletmondás, a törvény megtartása és az Isten végzésinek követése. *Cicero* szerint is¹: legum *ministri* magistratus, legum

¹ Pro Cluentio c. 53.

interpretes iudices, legum denique idcirco omnes servi sumus, ut liberi esse possimus.

A hatalom jelvényeül, Pál szavai szerint „nem ok nélkül“ hordja a jog, törvény és igazság öre, t. i. a hatósági tisztviselő a kardot, bizonyára tehát nem azért, hogy az külső díszként lógjon az oldalán, hanem hogy szükség esetén érvényesítse általa a jogát és hatalmát. „Mert Isten szolgálja, bosszúálló a haragra annak, aki gonoszt cselekszik“. Ebből a nyilatkozatból következik, hogy közveszélyes, államellenes bűntények elkövetőivel szemben a felsőbbségnek megvan adva a mód és jog arra, hogy ez az olyanokat végképen ártalmatlanná tegye. Hogy azonban ez a jog in ultima ratione csakis a halálbüntetés alkalmazásában érvényesíthető-e, avagy más útja és eszköze is lehet-e a probléma megoldásának: arról Pál nem szól, és így ez a kérdés vitatható pro is, contra is. Ellenben minden vitán felül álló erkölcsi köteleesség az, amit a hatósági tiszt etikai természetéből maga az apostol következtet eképen: „Annakokáért szükségesképen való az engedelmeskedés, nemcsak a haragért, hanem a lelkiismeretért is“, ami azt jelenti, hogy még ha a bűnt büntető igazságszolgáltatástól való félelem nem indítana is kitkit a felsőbbség iránti engedelmeskedésre: akkor is a lelkiismeret, mint az Isten Lelkétől ihletett belső bíró azt javalja és parancsolja, hogy a keresztyén ember minden külső kényszerítés nélkül, önkéntesen ismerje el az alárendeltségi kötelezettséget.

6. v. Az alattvalói engedelmisség erkölcsi szükségességéből folyó köteleesség *az adó fizetése*, amivel előmozdítjuk a felsőbbség rendeltetésének érvényesülését. Amiként hadsereg nélkül nem biztosítható a nemzet zavartalan fejlődése, viszont megfelelő anyagi eszközök híján nem érhető el a honvédelem erősödése: aként adófizetés nélkül nem volna képes az állam a fennállását és gyarapodását előmozdító intézményeket létrehozni és a közjót munkálni¹. Aki tehát az állam védelmére, támogatására és az ez által nyújtható előnyökben való részesedésre igényt tart: annak lelkiismereti kötelessége az adófizetés². Erre való tekintetből mondja az apostol:

¹ *Tacitus* histor. 4, 74. : neque quies gentium sine armis, neque arma sine stipendiis, neque stipendia sine *tributis* haberi queunt.

² *Chrysostomus*: ὅτι γὰρ εὐεργετῆ παρ' αὐτοῦ σὺ μαρτυρεῖς μισθὸν ἀπὸ τοῦ τελῶν. *Luther*: Lass'ts euch nicht verdrieszen Zoll zu geben und gehorchen, dass ihr damit helft die Frommen schützen.

„Azért fizettek adót is“, tudniillik: alattvalói engedelmisségetek erkölcsi beismerésének tanúbizonyosságául, a felsőbbtség kormányzati és közigazgatási céljainak elérése végett, kényszerítés nélkül, lelki ismeretek szerint, azért fizetitek az állami illetményeket, nevezetesen az adót, „mivelhogy a hatóságok az Istennek szolgálói, akik ugyanabban foglalatoskodnak“, azaz: állandóan azon buzgólkodnak, hogy az adófizetés mértékéhez képest és annak segítségével, Isten akaratának megfelelőleg, előmozdítsák a közjót. Aki tehát ennek az apostoli intelmnek ellenszegül és a közterhek viselését megtagadni merészkedik, ám lássa a következményeket. A történelem példái és adatai meggyőzően igazolják, mily és mennyi áldás áradott úgy a hatalmasságokra, mint az alattvalókra, valahányszor ők az Isten ígéjéhez szabták magukat, viszont minő és mennyi átkot, romlást, pusztulást idézett elő az ez ellen elkövetett engedetlenség, hitetlenkedés és bűn.

7. v. Summázva a bármely nemű és rangú felsőbbség iránt tartozó különböző köteleességeket: végeredményül ezt az egyetemlegesen kötelező erkölcsi törvényt állapítja meg Pál apostol: „Adjátok meg tehát mindenknek, amivel tartoztok: akinek az adóval, az adót; akinek a vámmal, a vámot; akinek a félelemmel, a félelmet; akinek a tisztességgel, a tisztességet“. Kezdve az alsófokú hivatalnokokon, akik a személyi- és földadók beszédésével, elszámolásával, illetőleg az árúcikkek és értékek után járó vámilletékek és keresetadók kezelésével foglalkoznak, folytatva az igazságszolgáltatási, közigazgatási tisztviselőkkel s befejezve a felsőbbstéggel, a hatalmasságokkal, az uralkodó államfővel: kinek-kinek meg kell adni, ami őt jogosan és méltán megilleti, adót, vámot, félelmet (azaz hódolatot), tisztességet. *Suum cuique.*

*

Ez a vázlata a Pál apostol államtani alapelveinek, amelyek bár nem tanúskodnak a római jogtudósok iskolázott elemzési képességéről, mert hiszen az apostol már hivatásánál és missziójánál fogva sem volt állambölcsész, vagy politikus: mindamellet azt lehet mondani, hogy a keresztyén államélet nélkülözhetetlen és fejlődésképes vezérelvei, nagyban és egészben, ezeken az alapokon nyúgosznak. Az apostol szerint ugyanis — amint az imént jeleztem — az állam hatalmasságai, tehát az előljárók, tisztviselők, feljebbvalók, hatóságok, államfők, uralkodók, királyok, császárok egytől-

egyig az Istentől rendeltettek, Istennek szolgálói, azaz nem korlátlan hatalmú, nem önjogú autokraták, hanem Isten akaratából és kegyelméből rendelt, Őtöle függő, Néki felelős szolgák, diakonusok. Az alattvalók, polgárok, egyesek és közületek erkölcsi kötelessége a felsőbbiségek iránt tartozó engedelmisség, azzal az apostoli föltétellel, hogy az Isten akaratát minden emberi vélekedésnél, avagy a lelkiismeret szabadságát lenyűgözni célzó zsarnoki rendelkezések-nél feljebbvaló, egyedüli forum kompetens. Az államfők és alattvalók, illetőleg hatóságok és polgárok eme kölcsönös, sőt a Krisztus szellemében egységes viszonyából jó létre a közjó, az összhangzó egyetemleges államélet, viszont a közjót és általános harmóniát veszélyeztető bárminemű gonoszt el kell hártani, ki kell írtani a hatóságoknak, mert ők nem ok nélkül, tehát fontos létérdekek megóvása végett hordják a hatalom jelvényét. Az állampolgári, illetőleg alattvalói magatartásnak, alkalmazkodásnak, engedelmeskedésnek, kötelességteljesítésnek, legfőbb erkölcsi motivuma ott van és hat és munkál a keresztyén hívőnek lelkiismeretében, melyet az apostol az áldozatos készség és társadalmi közjó bizonyos zálogául, kezességül tekint. Mert ahol a keresztyén lelkiismeretet irányító, vezérlő és segítő krisztusi szellem él és érvényesül az államéletben: ott a Pál eme vázlatos, de csodálatosan fenséges és eszményi államéleti alapelvei nyomán virulás, gyarapodás, békesség és boldogság honol. Ott önként adózik úgy az egyes, mint az összeség, pénzzel, becsüléssel, hódolattal, engedelmisséggel. Kiki készséggel megadja az uralkodónak és az államnak, ami őket illeti, tudván, hogy „*a haza minden előtt*“; és kiki buzgó szívből áldoz hittal, szeretettel a királyok királyának Istennek, megadván ami az Övé, a dicsőséget, tudván, hogy „*Isten országa mindenk fölött*“. Minden egyéb részletkérdés.

Kiváló értékűek tehát ezek a páli lapidáris tételek, mert ezek révén, az evangéliom újjászülő szellemében és a krisztusi ethika alapján, oly fenséges jogi gondolatok, erkölcsi eszmék és elvek plántálódtak be az egyetemes keresztyénség minden egyes tagjának szívébe-lelkébe, öntudatába, lelkiismeretébe, amelyek — haszinte más formában, illetőleg más fogalomkörbe illesztve — a keresztyén államélet fundamentális elveiül tekinthetők még ma, több mint tizennyolc évszázad múltán is.

B750

